

Література

1. Енциклопедія банківської справи України. — К.: Молодь, 2001. — 680 с.
2. Банківський менеджмент: Підручник / Під ред. О. Кириченка. — К.: Основи, 1999. — 671 с.
3. Банки и банковские операции: Учебник / Под ред. Е. Жукова. — М.: Юнити, 1997. — 471 с.
4. *Роуз С.* Питер Банковский менеджмент: Пер. с англ. — М.: Дело, 1997. — 719 с.
5. *Габбард Р. Глен.* Гроші, фінансова система та економіка: Пер. з англ. — К.: КНЕУ, 2004. — 889 с.
6. Бюлетень Національного банку України. — 2008. — № 10. — 160 с.

Стаття надійшла до редакції 29.12.08.

УДК 336.226.11 1

А. А. Славкова

старш. викладач кафедри фінансів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКУ З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У СИСТЕМІ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ

Статья раскрывает особенности механизма фискального администрирования налога с доходов физических лиц. Продемонстрирована система прямого обложения и його структура. Показана роль налога на доходы физических лиц в системе прямых налогов в бюджетных доходах. Исследована динамика налога на доходы физических лиц и факторы, определяющие его фискальную эффективность. Внесены предложения по повышению фискальности налога с доходов физических лиц.

Article reveals the features of the mechanism of fiscal administration of the personal income tax. The system of direct taxation and its structure are demonstrated. The role of the personal income tax in the system of direct taxation in the budget revenues is shown. The dynamics of the personal income tax and appoint factors for its fiscal efficiency are investigated. Suggestions for fiscaleness increasing of the personal income tax are made.

Ключові слова: *прямі податки, податок на доходи фізичних осіб, доходи бюджету, фискальна ефективність.*

У контексті здійснення кардинальних, комплексних, системних реформ у соціально-економічній сфері України значна увага приділяється проблематиці створення ефективної податкової системи, адже саме від неї й від механізму фискального адміністрування податків залежить формування дохідної бази основного фонду фінансових ресурсів держави — бюджету. Раціонально

побудована податкова система є гарантом фінансового забезпечення функціональної активності держави, сприяючи постійним, стабільним, регулярним і повноцінним надходженням грошових коштів до бюджетної системи країни. Водночас податкова система має бути не статичною, а перебувати в процесі постійних модифікацій та вдосконалень адекватно зрушенням соціально-економічної ситуації в країні.

З-поміж вагомої, різноманітної сукупності податків та інших платежів податкового характеру чітко виділяється система прямого оподаткування, яка має чільне місце у податковій системі держави. Податки — це стрижень державного фінансового господарства; важливо, що первинними методами його формування виступали якраз прямі податки. Отже, система прямого оподаткування має бути наділена властивостями максимальної еластичності та мобільності з метою відтворення гармонійного збалансування функціонального потенціалу податків та узгодження принципів оподаткування. Найбільшою мірою це стосується податку з доходів фізичних осіб (особистого прибуткового податку), який є «вічним» порівняно з іншими різновидами податків (як прямих, так і непрямих), що можуть доволі часто змінюватись чи й взагалі бути скасованими. Важливо, що саме доходи фізичних осіб є джерелом фінансування більшості інших податків та платежів податкового характеру. Через це «сукупний фіскальний потенціал» податку з доходів фізичних осіб (податкове навантаження на доходи — бази особистого оподаткування) переоцінити надзвичайно складно, а недооцінити — неможливо. В силу зазначених обставин, податок на доходи фізичних осіб завжди перебуває на вістрі актуальних і динамічних наукових досліджень.

Особистий прибутковий податок (податок з доходів фізичних осіб) — найдавніша форма фіскального адміністрування доходів громадян. Питання податкового тягаря, оптимальності його стягнення й фіскальної ефективності розглядались завжди; сформовані положення побудови механізму оподаткування доходів фізичних осіб піддаються постійним модифікаціям, розвиваючись і вдосконалюватись й надалі. За будь-яких умов первинність фіскальності податку на доходи фізичних осіб домінує порівняно з іншими його функціональними якостями: наповнення бюджету держави доходами перебуває в авангардній позиції.

Прямі податки розподіляються на дві групи: особисті та реальні. Податок з доходів фізичних осіб належить до групи особистих податків і є одним з її найбільш важливих компонент. Йому притаманні загальні ознаки як переваг, так і недоліків, властивих системі

прямого оподаткування в цілому, а також притаманні специфічні риси власного характеру, зокрема, з певною відповідністю принципам соціальної справедливості, фіскальної та економічної ефективності.

Здійснені раніше авторські ґрунтовні дослідження податку з доходів фізичних осіб дозволили всебічно обґрунтувати глибинність наявної проблемності в механізмі його фіскального адміністрування [6]. Унаслідок проведеного аналізу механізму фіскального адміністрування податку з доходів фізичних осіб виявлено та визначено низку його особливих, найбільш вагомих, характеристик [4]. Їх науково-практичний інтерес та значимість підтверджуються прикладним напрямком наступного застосування [3, с. 44—45]. У процесі дальшого творчого науково-дослідного пошуку автором також виявлено, поряд з зазначеними раніше принципами, і обґрунтовано додатково ще один принцип у механізмі фіскального адміністрування податку з доходів фізичних осіб — такий постулат, як *фіскальна справедливість*. Саме даний критерій є підґрунтям визначення параметру фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб. Однією з ознак принципу фіскальної ефективності є достатність доходів у бюджеті держави. Однак факт максимізації показника фіскальної достатності практично кожного податку для держави є звичною справою. Натомість кардинально протилежною їй може стати фіскальна достатність (реальна платоспроможність) платників податків (навіть якщо вона є повноцінною); вона встановлює міру фіскальної справедливості в суспільстві — адекватність фінансових відносин держави та населення, сприяючи утвердженню *фіскального паритету* [5, с. 216]. Наявна тенденція запровадження максимально можливого оптимального механізму оподаткування доходів фізичних осіб є важливою через наростаючу конфронтацію між різними групами населення та потребу встановлення соціального компромісу між суспільством і «фіскальною» державою. У цілому актуальність і проблематичність питання ефективності податку з доходів фізичних осіб на сьогоднішній день викликає підвищений інтерес [2].

Пропонована стаття є ще однією спробою наукового дослідження фіскальної ефективності системи прямого оподаткування в мобілізації фінансових ресурсів держави на прикладі податку з доходів фізичних осіб, відображення його фіскальних переваг і недоліків, узагальнення набутого досвіду та фіскальний аналіз податку на доходи фізичних осіб у структурі бюджетних доходів, факторний аналіз специфіки механізму фіскального адміністрування доходів громадян, визначення основних напрямків удосконалення механізму його фіскального адміністрування.

Орієнтація на використання прямих податків як центрального елементу податкової системи являє собою важливий напрям побудови цивілізованої фіскальної моделі. Еволюційно прямі податки поділилися на три класи: 1) об'єктом є капітал, при цьому податки стягуються тільки з певних категорій власності та видів доходів (податки на землю, спадщину, дарування); 2) об'єктом є самостійний приватний капітал, наприклад, особистий заробіток, житло, професія (прибутковий податок, податок на майно громадян, дивіденди тощо); 3) об'єктом є сукупна діяльність матеріального, грошового й особистого капіталу у виробництві (податки на прибуток, промисел). Тобто фіскальний арсенал системи прямого оподаткування є досить вагомим. Проте, в Україні він використовується не повністю порівняно з ринково розвинутими країнами, внаслідок чого втрачаються додаткові джерела бюджетних доходів.

Прямі податки наділені такими специфічними ознаками, що найбільше виявляються у податку з доходів фізичних осіб, в ареалі функціональної фіскальності:

- забезпечують державі можливість впливу на економічні процеси (ділову й інвестиційну активність, нагромадження капіталу, сукупне споживання. Наприклад, податок на прибуток через низьку рентабельність має нагоду свого застосування як важеля регулювання економіки. Аналогічно йому, можливо, треба переглянути і призначення податку з доходів фізичних осіб, але вже як регулятора процесу сукупного споживання);

- дають можливість встановлення прямої залежності між доходами платника і податковими відрахуваннями до бюджету (чим реалізується принцип справедливості, хоч велике значення має підхід до градації податкових ставок; справедливість прямого оподаткування не є аксіомою, вона реалізується через відповідну податкову шкалу);

- здійснюють розподіл податкового тягара таким чином, що особи з більш високими доходами сплачують до бюджету податків більше порівняно з особами, які мають нижчі доходи (більш ефективно реалізується за умови використання прогресивної шкали податкових ставок).

Отже, прямі податки об'єктивно мають більший стимулюючий ефект щодо впливу на платників. Через це їх фіскальність може бути не досить ваговою. З погляду макроекономіки регулюється як інвестиційний, так і споживчий попит і пропозиція. Одночасно держава впливає на напрямки використання національного доходу. Також прямі податки (за певних умов) здатні повністю знищити стимули щодо вдосконалення виробництва та нагромадження капіталу, що й зумовлює відсутність їх потужного

фіскального значення. Натомість ефективно побудована система прямого оподаткування та закладені в прямих податках істотні можливості стимулюючого характеру пояснюють їх широке використання як засобів досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку на базі підвищення суспільного відтворення. Водночас це аж ніяк не знецінює їх фіскального призначення.

Критерій фіскальної достатності полягає в здійсненні податкової політики, необхідної для забезпечення того обсягу податкових надходжень, що є оптимально бажаним з урахуванням привілеїв соціально-економічного розвитку. У дослідженні цього параметру в механізмі фіскального адміністрування доходів фізичних осіб явно відображається пряма пропорційна залежність між нормою оподаткування й величиною податкових надходжень: чим вища ставка податку, тим більші обсяги податкових надходжень у бюджет. Ця залежність відображається так:

$$Y = K_0 \cdot T,$$

де Y — сукупний обсяг надходжень даного податку; K_0 — коефіцієнт регресії, що показує міру залежності податкових надходжень від норми оподаткування ($K_0 < 1$); T — рівень оподаткування.

Фіскальна функція податку з доходів фізичних осіб є досить ефективною в Україні на сьогоднішній день. У системі прямого оподаткування він є одним з домінантних; конкурентоспроможним щодо нього з фіскального погляду є тільки податок на прибуток підприємств: у 2007 р. обсяг податку з доходів фізичних осіб у системі прямого оподаткування був найвищим, становлячи близько 47 %, а на 2008 р. — близько 46 % (рис. 1).

Рис. 1. Частка податку з доходів фізичних осіб у системі прямого оподаткування у 2008 р.

У системі податкових доходів бюджету податок з доходів фізичних осіб посідає сьогодні третю позицію — після податку на додану вартість (40,5 %) та податку на прибуток підприємств (21,1 %): його частка становить понад 20 %. За період 2004—2008 рр., в умовах функціонування нової — пропорційної — системи особистого прибуткового оподаткування, зростання податку на доходи фізичних осіб відбулося в 3,5 раза, або майже на 250 % (табл. 1, рис. 2).

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ПОДАТКУ З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ
В ДОХОДАХ КОНСОЛІДОВАНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ***

Показник	2004	2005	2006	2007	2008
1. Валовий внутрішній продукт, млрд грн	345,11	441,45	544,15	712,95	911,40
2. Доходи зведеного бюджету • загальний обсяг доходів, млрд грн • питома вага акумуляції ВВП, %	91,5 26,5	134,2 30,4	171,8 32,0	219,9 30,8	297,8 31,4
3. Податкові доходи бюджету • обсяг у доходах бюджету, млрд грн • частка в доходах бюджету, % • питома вага акумуляції ВВП у бюджеті, %	63,1 68,9 18,3	98,1 73,1 22,2	125,7 73,2 23,4	158,8 72,2 22,3	227,2 76,3 24,2
4. Прямі податки • обсяг у бюджетних доходах, млрд грн • частка в бюджетних доходах, % • частка в податкових доходах бюджету, % • питома вага акумуляції ВВП у бюджеті, %	31,7 34,6 50,2 9,2	43,5 32,4 44,3 9,9	52,1 30,3 41,5 9,8	74,4 33,8 46,9 10,4	100,3 33,7 44,1 11,0
5. Податок на доходи фізичних осіб • обсяг у бюджетних доходах, млрд грн • темпи приросту, % • частка в бюджетних доходах, % • частка у податкових доходах бюджету, % • частка в системі прямих податків, % • питома вага акумуляції ВВП у бюджеті, %	13,2 — 14,4 20,9 41,6 3,8	17,3 31,1 12,9 17,6 39,8 3,9	22,8 31,8 13,3 18,1 43,8 4,2	34,8 52,6 15,8 21,9 46,8 3,8	45,9 31,9 15,4 20,2 45,7 5,0

* Складено і розраховано на основі даних Міністерства фінансів України.

Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб обумовлюється низкою чинників. Одним, досить важливим з позитивних боків цього податку в їх загальній сукупності, є те, що він насамперед є найвагомим за кількістю платників, які його сплачують. Негативний вплив на фіскальність податку з доходів фізичних осіб справляє більш широкий ряд чинників, зокрема:

- низький рівень доходів більшої частини населення країни;
- неофіційний (тіньовий) сектор економіки як джерела одержання доходів;
- стан безробіття в країні (ця тенденція посилюється в умовах фінансової кризи, яка також зумовлює факт неодержання доходів взагалі або їх несвоєчасність);
- невисока ставка податку (норма оподаткування) — 15 %;
- наявність значного переліку пільг з податку — як для окремих категорій платників, так і в загальному списку.

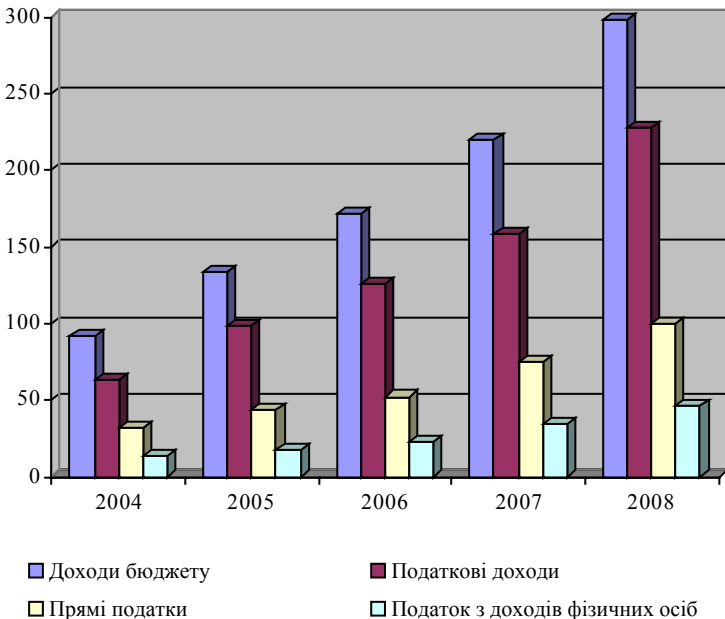

Рис. 2. Динаміка податку з доходів фізичних осіб у доходах консолідованого бюджету України

Отже, на перевагу фіскальній функції пряме оподаткування доходів фізичних осіб набуває схильності до зростання питомої ваги в бюджетних доходах. Водночас під впливом доволі значного кола чинників негативного характеру фіскальність податку з доходів фізичних осіб може різко й істотно знизитись. Це може позначитись не тільки на його фіскальній функції, але й на економічно-стимулюючій.

На основі проведеного дослідження сучасного механізму фіскального адміністрування податку з доходів фізичних осіб, визначення його позитивних і негативних боків з позицій дохідно-твірною джерела бюджету держави можна констатувати висновки з одночасним формулюванням наступних рекомендацій:

- фіскальний потенціал податку на доходи фізичних осіб є досить високим;
- підвищення ставки з податку на доходи фізичних осіб у поточній фіскальній практиці є недоцільним;
- перегляду потребує система державних соціальних стандартів і гарантій — реального мінімального прожиткового рівня громадян, мінімального розміру заробітної плати, величини неоподаткованого мінімуму (соціальної податкової пільги) в напрямку їх збільшення, що забезпечить розширення податкової бази;
- реформування вимагає державна «політика доходів» населення з орієнтацією на їх істотне зростання за рахунок реформування системи державних соціальних стандартів і гарантій (у механізмі фіскального адміністрування податку з доходів фізичних осіб з'явиться можливість скорочення пільг);
- з метою формування середнього класу суспільства є доцільним, з урахуванням зазначених раніше позицій, впровадження прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб (за умови якісної модифікації системи державних соціальних стандартів і гарантій);
- одним зі способів підвищення рівня фіскальності податку на доходи фізичних осіб є сприяння розвитку фінансового ринку з розрахунком на залучення коштів населення, що надалі сприятиме розширенню податкової бази з особистого прибуткового податку та активізації методів оподаткування різних форм фінансово-інвестиційних доходів громадян.

Література

1. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.03 № 889-IV.

2. *Коляда Т. А., Чуркіна І. Є.* Особливості фіскальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в умовах інтеграції // *Фінанси України.* — 2008. — № 6. — С. 70—76.

3. Мельник В. М. Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб в Україні: можливості зростання // Фінанси України. — 2007. — № 12. — С. 38—48.

4. Славкова А. А. Дилема вибору — прогресивне чи пропорційне оподаткування доходів фізичних осіб // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. — Вип. 3 / Відп. ред. А. М. Мороз. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 116—122.

5. Славкова А. А. Доходи громадян як об'єкт особистого прибуткового оподаткування // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Зб. наук. праць. Вип. 1 (10). Ч. 1. Економічні науки. — Чернівці, 2008. — С. 205—217.

6. Славкова А. Податок на доходи фізичних осіб: проблеми зростання рівня доходів та платоспроможності громадян // Управління сучасним містом. — 2004. — № 10—12 (16). — С. 45—50.

Стаття надійшла до редакції 14.01.09.

УДК 336.763

О. М. Юркевич

канд. екон. наук, доцент
кафедри банківських інвестицій
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КРЕДИТНІ РЕЙТИНГИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

В статье рассмотрена сущность и необходимость использования кредитных рейтингов при инвестировании в ценные бумаги, обосновано повышение значения кредитных рейтингов в условиях нестабильности, рассмотрены различные виды кредитных рейтингов, предложены предложения улучшения достоверности рейтинговых оценок кредитного риска.

This article considers the essence and necessity of usage of credit ratings when investing into securities. Increased importance of credit ratings in economically instable environment is proved. Different kinds of credit ratings are examined. Improvement proposals for reliability of rating evaluation of credit risk are discussed in the article.

Ключові слова: *кредитний рейтинг емітента, кредитний рейтинг боргових зобов'язань, кредитний ризик, міжнародні рейтингові агентства.*

За умов фінансової нестабільності та невизначеності збільшується кредитний ризик, зростає ймовірність некредитоспроможності та дефолту емітентів цінних паперів. Тому особливої актуальності та важливості набувають питання, пов'язані з оцінкою фінансової безпеки емітентів, порівняння існуючих цінних паперів за рівнем кредитного ризику. Учасниками фінансового ринку бракує інформації, яка б допомогла зорієнтуватись у ситуації і